

KORONAVİRUS PANDEMİYASI DÖNƏMİNDƏ DİSTANT TƏHSİL: REALLIQLAR VƏ PERSPEKTİVLƏR

Xülasə

Ölkələr pandemiyanın təhsilə mənfi təsirini minimuma endirmək üçün səylərini davam etdirir və bir çox fərqli yanaşmaları irəli sürməyə davam edirlər. Çünki, bu dövrdə uşaqlar təkcə təhsildən deyil, həm də sosiallaşma, idman və mədəni amillər kimi şəxsiyyət inkişafına təsir edən bir çox fəaliyyətdən məhrum olmuşlar. Pandemiya prosesi uzandıqca, xüsusilə uşaqların rifahı və zehni sağlamlıqlarını qorumaq üçün ailələrin və müəllimlərin dəstəyini artırmaq lazımdır. Məqalə Koronavirus pandemiyası dövründə distant təhsilin təhlilinə həsr edilmişdir. Araşdırmanın məqsədi ilk öncə pandemiya və təhsil tandemini incələmək, distant təhsilin güclü və zəif tərəflərini sadalamaq, tətbiqində nəzərə alınacaq məqamları işıqlandırmaqdır. Bu təhlil mövzu ilə əlaqəli olan mənbələrin araşdırılması, orada əldə edilən nəticələrin incələnməsi, irəli sürülən arqumentlərin analiz və sintezi, eyni zamanda müqayisəli təhlili metodu ilə aparılmışdır.

Açar sözlər: *koronavirus, pandemiya, təhsil, distant təhsil*

"Distance education in the period of the coronavirus pandemic: realities and prospects"

Summary

Countries continue to work to minimize the negative impact of the pandemic on education and continue to take many different approaches. Because during this period, children were deprived not only of education, but also of many activities that affect the development of personality, such as socialization, sports and cultural factors. As the closure process drags on, the support of families and teachers needs to be increased, especially to protect the well-being and mental health of children. The article is devoted to the analysis of distance education during the Coronavirus pandemic. The purpose of the study is to first examine the pandemic and the educational tandem, to list the strengths and weaknesses, and to highlight the points to be considered in its application. This analysis was conducted with the study of the sources related to the subject, the analysis of the results obtained, the analysis and synthesis of the arguments, and also the comparative analysis method.

Key words: *coronavirus, pandemic, education, distance education*

Giriş

Müəyyən inkişaf səviyyəsinə çatmış ölkələr yeniliyə ehtiyac duyurlar və inkişaf meyillərində təhsilə üstünlük verirlər. Bu ölkələr fərdlərini öz maraq və qabiliyyətlərinə uyğun istiqamətləndirmək üçün arzu olunan davranışların tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirirlər. Ancaq ölkələrdəki bütün vətəndaşların arzu olunan davranışlara yiyələnməsi və maraq və qabiliyyətlərinə uyğun bir təhsil alması mümkün deyil. Təhsil praktikasında rast gəlinən problemlərin, arzu olunan davranışların kifayət qədər əldə edilməməsinin və şagird və tələbələrin təhsildən kənar qaldığının səbəbi olduğunu söyləmək olar. Təhsil problemlərinin bir çoxu distant təhsil tətbiqləri ilə həll edilə bilər və ya problemlər tamamilə aradan qaldırıla bilər. Bu məqalədə pandemiya dönməndə distant təhsilin mənası, distant təhsil haqqında fərziyyələr və distant təhsilin üstünlükləri və məhdudiyyətləri izah olunur.

Distant təhsil anlayışı

1892-ci ildə Viskonsin Universitetinin Kataloqunda ilk dəfə qeyd olunan "distant təhsil" termini həmin universitetdə menecer William Laytinin 1906-cı ildə yazdığı bir məqalədə istifadə olunmuşdur. Sonralar Alman pedaqoq Otto Peters tərəfindən 1960-70-ci illərdə Almaniyada və Fransada tanındılmışdır. Distant təhsilin ilk mərhələlərində istifadə olunan yeganə ünsiyyət yolu poçtla yazılı ünsiyyət idi. Yazılı işdə müəllim və tələbə arasındakı əl dəyişdirən vasitələrin əksəriyyəti yazılı materiallar olduğundan distant təhsil məktub təhsili adlanırdı. Məktubla təhsil termini 90-cı illərdə və ondan sonrakı illərdə distant təhsil potensialını ehtiva edə bilmədi. Çünki kütləvi informasiya vasitələri geniş yayıldı və texnologiyada mühüm irəliləyişlər oldu. Bugünkü distant təhsildə məktub təhsili könüllü və ya məcburi iclaslar tələb olunmadığı zaman istifadə olunan imla əsaslı və poçt təhsili olduğunu söyləmək olar. Növbəti mərhələlərdə distant təhsil ev işi, müstəqil təhsil, xarici təhsil kimi anlayışlarla da ifadə olundu.

Ev işi: Bu termin ABŞ-da ali təhsildən başqa peşə və texniki təhsil sahəsində distant təhsil tətbiqləri üçün istifadə edilmişdir. Ev işi termini ümumi bir termin kimi istifadə edildiyi zaman uzaqda olan şagirdlərin evdən işlədikləri başa düşülür.

Müstəqil təhsil: Müstəqil təhsil məktub təhsili, açıq təhsil, radio və televiziya tədrisi və fərdi öyrənmələri əhatə edən ümumi bir termdir. Bu termin tez-tez ABŞ-da ali təhsil səviyyəsində distant təhsil proqramları üçün istifadə olunur. Bu terminin zəif tərəfi müstəqilliyi təhsil müəssisəsindən azad olmaq kimi müəyyənləşdirməsidir.

Xarici iş: Əsasən Avstraliyada istifadə olunan bu terminə davam etmək məcburiyyəti olmadan üz-üzə təhsil verən ali təhsil müəssisələrində oxuyan tələbələr daxildir.

Pandemiya dövründə distant təhsilin tətbiq imkanlarında dünya təcrübəsi

Təhsildə islahat səyləri ümumbəşəridir. Dünyanın bütün ölkələri qismən və ya tamamilə təhsil sistemində yenilik etmək niyyətindədir. Ancaq hər cəmiyyətdə yenilik istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər qəbul etmək çox da asan deyil. Xüsusən koronavirus pandemiyası dövründə bu yenilik güclü dəstək tələb edir. Çünki, dəstək nə qədər güclüdürsə, qəbul daha genişdir. Koronavirus (Covid-19) dünyaya yayıldıqdan və pandemiya çevrildikdən sonra demək olar ki, bütün ölkələr virusun yayılmasını məhdudlaşdırmaq üçün bütün səviyyələrdə məktəbləri bağlamaq üçün "üz-üzə" təhsili dayandırmağa qərar verdilər. Avropada (İsveç və İslandiya istisna olmaqla) bütün məktəblərdə bütün səviyyələrdə 16 Martdan etibarən bir həftə ərzində məktəblər bağlandı. Bu iki ölkədə daha ciddi sosial məsafə və gigiyena tədbirləri görüldü və məktəblər açıq qaldı.

Əvvəlcə məktəblərin dünya miqyasında qısa müddətə bağlanması nəzərdə tutulsa da, virusun yayılması istənilən səviyyədə yavaşlamadığı üçün məktəblərin açılması sonrakı tarixlərə təxirə salındı. Bəzi ölkələrdə, virusun yayılma sürətində yavaşlama ilə bağlı təhsil ocaqlarının yenidən açılmasına qərar verildi. Məsələn, 6 aprelə Yaponiya, 15 aprelə Danimarka, 20 aprelə Norveç, Almaniya və Çin may ayının ilk həftəsində tədricən məktəbləri açdı. Digər tərəfdən, pandemiya ilə mübarizə aparan İtaliya kimi bəzi ölkələr bu tədris ilini bağladıklarını açıqladılar. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının qiymətləndirmələrinə görə, pandemiya dövründə 421 milyondan çox uşaq 39 ölkədə elan edilən və ya həyata keçirilən karantinə bağlı məktəblərdən uzaqlaşdı.

Pandemiya dünya miqyasında, xüsusilə, Çin, Koreya, İtaliya və İran kimi koronavirusun təsirinə daha çox məruz qalan ölkələrdə milyonlarla tələbəni müvəqqəti olaraq "evdə təhsil" vəziyyətinə gətirib çıxarıb. Məktəblərin bağlanması ilə onlayn təhsil prosesləri gündəmə gətirildi ki, uşaqlar təhsildən kənarda qalmasınlar. Sinxron və asinxron məsafədən / onlayn təhsil ölkələrin texnoloji imkanlarından, müəllimlərin texnologiyadan istifadə bacarıqlarından və uşaqların İnternetə çıxış səviyyəsindən asılı olaraq başladı.

Distant təhsil müxtəlif elektron tədris platformaları, sürətlə inkişaf etdirilən milli televiziya proqramları və ya müəllim və tələbələrin təhsil proseslərində qarşılıqlı əlaqədə olmaları və birlikdə işləmələri üçün təmin edilmişdir. Bundan əlavə, bəzi ölkələrdə təlimlər ailələr tərəfindən məktəblərdən götürülmüş və ya göndərilən kitablar və tədris materialları vasitəsilə davam etdirilir.

Dünya İqtisadi Forumunun hesabatında pandemiyanın təhsilə təsirləri ilə bağlı qeyd edilir[2]:

- Koronavirus pandemiyası dünyada milyonlarla insanın təhsil alma yönünü dəyişdi.
- Təhsil sahəsində yeni həllər bir çox zəruri innovasiyalar gətirdi.
- Rəqəmsal uçurum nəzərə alınmaqla, təhsilə yanaşmalarda yeni dəyişikliklər bərabərliyin genişlənməsinə səbəb oldu.

Distant təhsildə Azərbaycan nümunəsi

Pandemiya dövründə Azərbaycanda da distant təhsil aktuallaşdı. Şagirdlər "online" vasitələrlə distant təhsil sistemində keçid etdilər. Təhsil Nazirliyi tərəfindən bir çox universitetlərdə təhsil proqramlarından

pulsuz istifadə etmək imkanını verən elektron poçtlar açıldı. Bu poçtlar vasitəsi ilə həm müəllimlər, həm də tələbələr Microsoft Office 365 paketinə daxil olan proqramlardan, xüsusi ilə virtual dərs üçün ən əlverişli proqram olan Microsoft Teams proqramından pulsuz istifadə etdilər. Bu proqramlar daha sürətli və çox funksionaldır. Bu proqramın digər üstünlükləri də var. Belə ki, universitetlərdə bütün otaqlar texniki təminatlı olmadığı üçün Ms.Teams ilə rahatlıqla bütün slaydları nümayiş etdirmək mümkündür.[6]

Eyni zamanda tələbə müəllimlə 24 saat əlaqədə olduğu üçün dilədiyi zaman sual vermə imkanına malikdir. Bundan başqa bu paketə daxil olan Microsoft OneNote proqramı ilə bütün qeydiyyatları bir mərkəzdən etmək mümkündür. Təbii ki, bu, Outlook proqramından da pulsuz istifadə imkanı verirdi. Həmçinin, müəllimlər Microsoft OneDrive ilə bulud texnologiyasından da yararlanmış oldu ki, bu onlara vahid mərkəzdən həm telefonla, həm kompüterlə, həm də planşetlə işləmə imkanı yaradır və yanında xüsusi daşıyıcılara ehtiyac qalmır. Bundan əlavə, Ms Teams dərsləri videoya almaq imkanı verdiyi üçün müəyyən səbəblərdən dərsə qoşula bilməyən tələbələrin sonradan video materialları izləmək şansı yaradır. Bütün bunlar dövlət tərəfindən təhsilə qayğının təzahürüdür. [4]

Uzaqdan əlaqələrin geniş vüsət alması elm sahəsinə də öz müsbət təsirini göstərdi. Belə ki, maliyyə imkanları kasad olan elmi tədqiqatçılar öncədən qatıla bilmədikləri beynəlxalq konfranslara virtual formada qatılma imkanı əldə edirlər. Bundan başqa, alimlər Təhsil nazirliyinin Microsoft Office proqramlarından pulsuz istifadə etmə imkanını verən elektron poçt ilə dünyanın ən məşhur və indeksləşmə əsasında reytingi müəyyən edən Research Gates internet saytında problemsiz qeydiyyat olunma şansı əldə edirlər.[7] Beləliklə, həm dünyadakı elmi yeniliklərlə tanış olmaq, həm də məqalələri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq pandemiya dövründə daha da rahat oldu.

Problemlər və təkliflər

Koronavirus pandemiyası dövründə uzaqdan təhsil zərurətinin yaratdığı problemləri də göz ardı etmək olmaz. Distant / onlayn təlimlərin başlaması təhsildə bərabərsizlik müzakirələrini gündəmə gətirdi. Bu müddətdə məsafədən / onlayn təhsil prosesində istifadə ediləcək texnoloji vasitələrin əldə edilməsindəki fərqlər və şagirdlərin məktəblər tərəfindən təmin olunan müxtəlif vasitələrdən faydalana bilməməsi, bu sistemin xüsusən də aztəminatlı uşaqlar üçün əlverişli olmamasına səbəb olur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (UNESCO) tərəfindən yayımlanan sənəddə təhsil sistemindəki bərabərsizliyi daha da dərinləşdirdiyi bildirildi.[9] Sənəddə məktəblərin bağlanması səbəb olduğu yan təsirləri sırasında yalnız təhsil deyil, həm də qidalanma problemi irəli sürülmüşdür. Çünki bir çox ölkələrin məktəblərində təklif olunan və əlil insanlar üçün xüsusilə vacib olan endirim / pulsuz yemək tətbiqi pandemiya sonrası aradan qaldırılmış oldu. Ölkələr və təhsil bölgələri bu narahatlığı aradan qaldırmaq üçün fərqli strategiyalara əməl etdilər. Məsələn, Yaponiya, Argentina, ABŞ (Vaşinqton, ABŞ və Kaliforniya), Çin və Kataloniyada ailələrə ya yeməklər verilir, ya da kredit kartı verilərək zəruri qida əldə etmək imkanı ilə təmin olunur. [3]

Pandemiya dövründə distant təhsildə qarşılaşılan bir problem də xüsusən ölkəmizin hər yerində sürətli internetin mövcud olmaması və tələbələrin hamısının internet əldə edə bilməməsidir. Bu istiqamətdə istər dövlət internet provayderləri, istərsə də mobil operatorlar (xüsusən də bütün Azərbaycanı əhatə edən) müəyyən güzəştlər edə bilər. Fikrimcə, Azərbaycanın gələcəyi olan övladlarımız üçün bunu etmək əlavə yük və ya xərc deyil, gələcəyə yatırımdır. Pandemiya dövründə çox az sayda müəllimin güclü rəqəmsal və İKT bacarıqları olduğu üçün tədris materiallarının qısa müddətdə rəqəmsal formata çevrilməsi problem olmuşdur. Cənub-Qərbi Asiya və Afrikanın bir çox ölkələrində yaşayış məntəqələrinin yalnız 20% -nin və ya daha az hissəsinin internet bağlantısı var, fərdi kompüterdən danışmağa isə dəyməz. Bəzi ölkələr bu məsələlərin həlli üçün tədbirlər gördülər. Məsələn, Çin aztəminatlı ailələrdən olan tələbələrə kompüterlər verir və tələbələrə mobil məlumat paketləri və telekommunikasiya subsidiyaları təklif edir. Fransada internet və ya kompüter imkanı olmayan tələbələrin 5 faizinə borc vermək və çap edilmiş tapşırıqları vermək üçün səylər göstərilir. Eyni şəkildə, çap tapşırıqları Portuqaliyada poçtla uşaqlara göndərilir. İtaliyadakı bəzi bölgələr, yoxsul ailələrə məsafədən təhsil üçün lazımı avadanlıq almağa imkan verən xüsusi maliyyə dəstəyi ayırmışdır. Noutbuk, planşet və cihazlara görə müavinət aztəminatlı ailələrdən olan tələbələrə verilib.[8]

Başqa çətinlik, elmi tədqiqatçıların arxiv və kitabxanalardan istifadə məhdudiyyətidir. Dünya kitabxanalarında bu problem yaşanmasa da, Azərbaycanda bu çətinlik hələ də qüvvədədir. Kitabxanalarda sənədlərin çox az qismi elektronlaşdırılıb. Dünya təcrübəsində 24 saatlıq fəaliyyət göstərən kitabxanalar olsa da, xüsusən MDB ölkələrində bu proses ləng gedir.[5] Azərbaycanda ADA və Xəzər Universitetlərinin kitabxanaları bu sahədə nisbətən qabaqcıldılar. Bu istiqamətdə işlər aparılmalı, pandemiya sonrası dövrdə də universitet kitabxanalarında yeni formatda və yeni onlayn xidmətlər, ortaq elektron resursların yaradılması, kitabxanalararası elektron sənəd mübadiləsinin təşkili, ortaq layihələrin hazırlanması və “onlayn kitabxana” modelinin daha da inkişaf etdirilməsi labüd olmalıdır.

Digər bir problem, valideynlərin övladlarının təhsili ilə bağlı artan öhdəlikləridir. Məlumdur ki, bu müddətdə valideynlərdən müəllimdən qalan boşluğu mümkün qədər doldurması, uşaqların təhsilinə kömək etmələri və öyrənmələrini asanlaşdırmaları gözlənilir. Ancaq bir çox valideynlər, xüsusən əlil övladların evdə təhsili üçün hazır deyil. Üstəlik, valideynləri tibb işçisi olan övladlar bu dəstəkdən məhrum olublar. Bundan əlavə, bu uşaqların qayğısında əhəmiyyətli boşluqlar yaranır və qayğı üçün alternativ variantlar təklif olunmadığı təqdirdə uşaqlar tək qala bilər və riskli davranışlar nümayiş etdirə bilər. Bunun üçün bir çox ölkədə fərqli ailələrə dəstək proqramları həyata keçirilmişdir. Misal üçün, Çin, İtaliya, İspaniya, Qvatemala, Yaponiya və Tayland kimi ölkələrdə valideynlərə onlayn pedaqoji dəstək, tədris təlimatları və materiallar və ya müəllimlərin şagirdlərin tərəqqisini və rifahını görmək üçün ziyarətləri təmin olunur. Bundan əlavə, Çin, Yaponiya, İspaniya və ABŞ [1] kimi bir çox ölkədə təcrid hissinin qarşısını almaq üçün 24 saatlıq kömək və psixoloji dəstək xətləri təmin olunur.

Nəticə

Dünyada tüğyan edən koronavirus pandemiyası bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsindən də təsirsiz ötüşməmişdir. Bu dəyişikliklər, şübhəsiz ki, müəyyən narahatçılığa səbəb olsa da, təhsildə innovasiyaların yeni nümunələrinə səbəb olub. COVID-19-un dünyanın hər yerində yenilik və rəqəmsallaşdırmanın təlim trayektoriyasına uzunmüddətli təsir göstərə biləcək əlamətləri var. Bunlardan başlıcası distant təhsil sisteminə keçidi labüd etməsidir. Distant təhsil şagirdlərə vaxt itkisi olmadan istənilən yerdə təhsil alma imkanı verir. Distant təhsil repetitorluğa da müsbət təsir edə bilər. Məsələn, əvvəllər abituriyentlər bir neçə müəllim yanına bir gündə gedərkən yolda vaxt itkisinə yol verirdilərsə, indi evdə müəllimə qoşularaq əlavə vaxt qazana bilirlər. Bu o halda effektiv olar ki, Azərbaycanda da şagirdlər, Avropadakı kimi köçürməyi özlərinə təhqir hesab etsinlər, bu istiqamətdə təfəkkürlərini dəyişsinlər. Avropada şagird və ya tələbələr nəzarətsiz olduqda belə kitaba baxaraq tapşırıq həll etməyi özlərinə təhqir hesab edirlər. Bundan başqa ucqar kəndlərdəki şagirdlər Bakıdakı bir müəllimdən rahatlıqla dərs almaq imkanı da əldə edə bilər.

Tədqiqatlar göstərir ki, valideynlər övladlarının təhsil proseslərində iştirak etdikdə və ya təhsilləri ilə maraqlandıqda şagirdlərin nailiyyətləri artır. Lakin tibb işçiləri və digər pandemiya şəraitində işlərini davam etdirən peşə sahiblərinin övladları bu qayğıdan kənar qalır. Nəticədə şagirdlər arasında qeyri-bərabərlik tendensiyası sürətlənir. Digər tərəfdən texnoloji baxımdan ehtiyatları kasad olan, internet bağlantısı zəif və ya heç olmayan şagirdlər də qeyri-bərabərliyin qurbanına çevrilir. Dövlət tərəfindən məsafədən / onlayn tədris proseslərinin xüsusilə zəif olan tələbələrə/şagirdlərə necə təsir etdiyini nəzərə alan tədqiqatlar aparılmalı və bu uşaqların mənfi cəhətlərinin pandemiya prosesində daha da dərinləşməməsi üçün müxtəlif ölkələrdən nümunələr istifadə edərək təsirli strategiya hazırlanmalıdır.

References

1. Aghayev R. "Amerikada Koronavirus (COVID-19) epidemiyasından sonra təhsil...", <https://www.celt.az/amerikada-koronavirus-covid-19-epidemiyasindan-sonra-t%C9%99hsil/>
2. "COVID-19 Risks Outlook: A Preliminary Mapping and its Implications", <https://www.weforum.org/reports/covid-19-risks-outlook-a-preliminary-mapping-and-its-implications>
3. D'Addio A.C. "Coronavirus: France has called for educational continuity", <https://gemreportunesco.wordpress.com/2020/04/15/coronavirus-france-has-called-for-educational-continuity/#more-12853>
4. "İlqar Orucov: Azərbaycan təhsili təkə pandemiya dövründə deyil, post pandemiya dövründə də çağırışlara açıq olmalıdır", <https://mektebgushesi.az/2020/06/22/ilqar-orucov-az%C9%99rbycan-t%C9%99hsili-t%C9%99kc%C9%99-pandemiya-dovrund%C9%99-deyil-post-pandemiya-dovrund%C9%99-d%C9%99-cagirlara-aciql-olmalidir/>
5. Hilburn J. "How Libraries Are Responding to a Global Pandemic", <http://newsbreaks.infotoday.com/NewsBreaks/How-Libraries-Are-Responding-to-a-Global-Pandemic-140020.asp>
6. Muradlı X. "Azərbaycan təhsili pandemiya ilə necə mübarizə aparır?", <http://www.azerbaijan-news.az/view-192466/azerbaycan-tehsili-pandemiya-ile-nece-mubarize-aparir>
7. Mustafayev O. "Koronavirus dünyada təhsilin yolunu dəyişib", <https://muallim.edu.az/news.php?id=10273>
8. "The COVID-19 Pandemic: Shocks to Education and Policy Responses", <https://www.worldbank.org/en/topic/education/publication/the-covid19-pandemic-shocks-to-education-and-policy-responses>
9. UNESCO's support: Educational response to COVID-19, <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/support>